

УДК 340:004.8

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.4>

ФЕНОМЕН ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ПІДСТАВА ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ГАЛУЗІ ПРАВА: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ

Дудник Р.М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальної теорії права та держави
НУ «Одеська юридична академія»
ORCID: 0000-0002-0070-5188

Дудник Р.М. Феномен штучного інтелекту як підстава формування нової галузі права: національний та міжнародний аспект.

Дослідження присвячене з'ясуванню доцільності формування нової галузі права у зв'язку з появою феномену штучного інтелекту в національній та міжнародній правовій площині. Встановлено, що технології штучного інтелекту все глибше поглинають різноманітні сфери суспільного життя, чим зумовлюють необхідність реформування, зокрема, сталої системи права в Україні та світі, зокрема шляхом виокремлення галузі права, пов'язаної з врегулювання правовідносин за участю штучного інтелекту, в окрему самостійну галузь права. Статтею запропоновано назву такої галузі права - право галузі штучного інтелекту. В статті міститься характеристика права галузі штучного інтелекту через призму необхідних елементів галузі права: наявність нормативно-правової бази регулювання, суспільних відносин та методу правового регулювання. Встановлено, що нормативно-правове регулювання пов'язаних зі штучним інтелектом правовідносин в Україні на належному рівні наразі відсутнє, проте окреслено зроблені законодавцем кроки у вказаному напрямку. Зроблено акцент на законодавчій роботі Європейського Союзу з питань регулювання феномену штучного інтелекту. Дослідження містить обґрунтування особливостей пов'язаних зі штучним інтелектом правовідносин як предмету правового регулювання для виокремлення окремої галузі права. Також автором встановлено, що можливий метод правового регулювання права галузі штучного інтелекту, у випадку запровадження його як окремої галузі права, має носити диспозитивний характер. Автором зроблено висновок, що наразі виокремлення права галузі штучного інтелекту в окрему галузь права є малоймовірною, однак зазначено, що така перспектива може бути реалізована в недалекому майбутньому. В дослідженні зроблено акцент на подальших можливих дискусіях щодо місця права галузі штучного інтелекту серед інших галузей права, зокрема права інформаційних технологій, та встановлено, що право галузі штучного інтелекту може претендувати на визнання самостійною галуззю права. Також стаття містить приклади врегулювання правовідносин галузі штучного інтелекту в окремих зарубіжних державах.

Ключові слова: технології штучного інтелекту, пов'язані зі штучним інтелектом правовідносини, право галузі штучного інтелекту, система права, галузь права.

Dudnik R.M. The phenomenon of artificial intelligence as the basis for the formation of a new branch of law: national and international aspects.

The study is devoted to determining the feasibility of forming a new branch of law in connection with the emergence of the phenomenon of artificial intelligence in the national and international legal sphere. It has been established that artificial intelligence technologies are increasingly permeating various spheres of public life, necessitating reforms, in particular, of the existing legal system in Ukraine and worldwide, including by separating the branch of law related to the regulation of legal relations involving artificial intelligence into a separate independent branch of law. The article proposes the name of this branch of law as artificial intelligence law. The article contains a description of the law governing artificial intelligence through the prism of the necessary elements of the field of law: the existence of a regulatory framework, social relations and methods of legal regulation. It has been established that there is currently no adequate regulatory framework governing legal relations related to artificial intelligence in Ukraine, but steps have been outlined by the legislature in this direction. Emphasis was placed on the legislative work of the European Union on regulating the phenomenon of artificial intelligence. The study contains a justification of the peculiarities of legal relations related to artificial intelligence as a subject of legal regulation for the purpose of distinguishing a separate branch of law. The author also found that the possible method of legal regulation of artificial intelligence, if it's

introduced as a separate branch of law, should be dispositive. The author concludes that, at present, it is unlikely that artificial intelligence law will be separated into a distinct branch of law, but notes that such a prospect may be realised in the near future. The study focuses on further possible discussions regarding the place of artificial intelligence law among other branches of law, in particular information technology law, and establishes that artificial intelligence law can claim recognition as an independent branch of law. The article also contains examples of the regulation of legal relations in the field of artificial intelligence in certain foreign countries.

Key words: artificial intelligence technologies, legal relations related to artificial intelligence, artificial intelligence law, legal system, branch of law.

Постановка проблеми. Швидкі та всепоглинаючі процеси цифровізації суспільного життя зумовлюють активні перетворення і правової площини, оскільки вказані процеси мають значний вплив на виникнення, існування, розвиток та припинення правовідносин. Корективи, внесені у повсякденність цифровими технологіями, зумовили необхідність обов'язкового реформування сприйняття звичної та усталеної системи права, що проявляється, зокрема, у виникненні та становленні нових галузей права та інститутів.

Так, зовсім нещодавно поставало питання визнання права інформаційних технологій як окремої самостійної галузі права, проте наразі існування феномену штучного інтелекту вже дозволяє ставити питання про доцільність додаткового поділу системи права та виокремлення регулювання відносин, пов'язаних з застосуванням штучного інтелекту, у ще одну окрему галузь права.

При цьому, з огляду на темпи цифровізації та враховуючи, що питання побудови системи права завжди викликали і викликатимуть чимало дискусій серед теоретиків та практиків (як прихильників змін, так і консерваторів, які виступають проти дроблення системи права та відстоюються існування декількох основних галузей), дослідження вказаного питання є актуальним.

Стан опрацювання теми. Залученість штучного інтелекту до суспільного життя, а також наявність багатьох невирішених належним чином питань врегулювання такої залученості на теоретичному та нормативному рівні, сприяє здійсненню досліджень правовідносин, пов'язаних з феноменом штучного інтелекту, багатьма науковцями та практиками, серед яких, зокрема, Баранов О., Гачкевич А., Гелецька І., Голубничий Д., Єсіна М., Марценко Н., Олійник О., Сименова Н., Цигульський С., Чижов Д., тощо. Разом з тим, питання відокремлення врегулювання вказаних відносин в окрему галузь права потребують додаткової уваги.

Метою вказаного дослідження є з'ясування доцільності формування нової галузі права у зв'язку з появою феномену штучного інтелекту в національній та міжнародній правовій площині.

Виклад основного матеріалу. Нинішній вектор розвитку штучного інтелекту та його темпи свідчать про те, що штучний інтелект дедалі більше використовуватиметься в повсякденному житті, отже впливатиме і на правову реальність. Використання штучного інтелекту в усіх сферах суспільного життя означатиме присутність регулювання його застосування всіма галузями права залежно від конкретних правовідносин: цивільно-правових, кримінально-правових, адміністративно-правових, тощо.

При цьому, особливості використання штучного інтелекту в правовій площині (його правова природа, зв'язок з творцем конкретного штучного інтелекту, правосуб'єктність, відповідальність, тощо) дозволяють припустити можливість виокремлення регулювання використання штучного інтелекту в окрему галузь права.

Відповідно до положень загальної частини Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2020 року № 1556-р, галузь штучного інтелекту - напрям діяльності у сфері інформаційних технологій, який забезпечує створення, впровадження та використання технологій штучного інтелекту [1], таким чином сукупність правових норм, що встановлюють регулювання вказаної вище діяльності та правовідносин, пов'язаних з технологіями штучного інтелекту, можна іменувати правом галузі штучного інтелекту.

Слідуючи окресленій, зокрема Миколенком О.І., характеристиці основних ознак галузі права, що включають наявність системи правових норм, предмета правового регулювання та методу правового регулювання [2, с. 53], для цілей визначення права штучного інтелекту галуззю права варто зазначити наступне.

Аналіз національного законодавства України дає змогу дійти висновку, що належного регулювання штучний інтелект в нормотворчій площині наразі не отримав. Так, Кабінет Міністрів України розпорядженням від 02 грудня 2020 року № 1556-р схвалив Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні, що закладає підвалини його розвитку в межах правового поля України, однак подальших видимих результатів регулювання конкретних випадків використання штучного інтелекту законодавець не продемонстрував. В той час, українці в повсякденному житті активно

використовують послуги чат-ботів, персональних асистентів, чату GPT, технології розпізнавання обличчя, функціонал розумного будинку, роботів-пилососів, генерування зображень за допомогою штучного інтелекту, тощо, що є продуктами штучного інтелекту. Окреме регулювання деяких проявів штучного інтелекту можна підігнати під діюче законодавство України, наприклад Закон України "Про авторське право та суміжні права", "Про цифровий контент та цифрові послуги", тощо, однак повноцінна та достатня база правових норм, що стосувалась би штучного інтелекту, наразі відсутня. При цьому, у матеріалах Міністерства цифрової трансформації України за червень 2024 року з посиланням на проведені опитування міститься інформація, що 45 % українців підтримують прийняття законодавчого акту про штучний інтелект [3].

На міжнародній платформі врегулювання штучного інтелекту має більше успіхів. Так, показовим та реформативним є прийняття у 2024 році Європейським Союзом так званого Закону про штучний інтелект, що вважається першим у світі комплексним нормативно-правовим актом, що встановлює гармонізовані правила для розробки, впровадження й використання систем штучного інтелекту на території Європейського Союзу. Зазначений акт, що поєднує регуляторну чіткість і етичні принципи, претендує на роль глобального стандарту у сфері безпечного й відповідального впровадження штучного інтелекту. При цьому, його вплив уже сьогодні виходить за межі Європейського Союзу, оскільки компанії, які прагнуть працювати на європейському ринку, змушені адаптувати свої продукти до нових вимог [4].

Разом з тим, навіть враховуючи курс України на активну євроінтеграцію, врегулювання штучного інтелекту лише на рівні актів Європейського Союзу недостатньо для належної правової адаптації феномену штучного інтелекту в Україні, у зв'язку з чим питання створення нормативно-правової бази штучного інтелекту в національному законодавстві залишається відкритим.

З огляду на викладене, ознака наявності системи правових норм для права штучного інтелекту як окремої галузі права України наразі не реалізована, при цьому реалізована на міжнародному рівні.

Натомість, чітко вираженою для права штучного інтелекту як галузі права України є ознака наявності предмету правового регулювання, оскільки пов'язані зі штучним інтелектом правовідносини є поширеною категорією відносин на території України (що і є предметом регулювання). При цьому, правовідносини зі штучним інтелектом не схожі на жодні інші відомі види правовідносин, зокрема з огляду на особливості правової природи штучного інтелекту.

Так, в межах даних правовідносин під великим питанням перебуває розуміння правового режиму штучного інтелекту, оскільки існуюче наразі правове поле не дозволяє належним чином остаточно визначити статус штучного інтелекту у відносинах з його застосування. Властивості останнього наділяють його деякими ознаками правосуб'єктності, що автоматично ставить під сумнів розуміння та використання штучного інтелекту виключно як речі. При цьому, визнання штучного інтелекту, як самостійного суб'єкта права, хоч і вирішило би деякі питання, що наразі все ще є відкритими (наприклад, питання відповідальності за рішення та/або дії штучного інтелекту), викличе чимало проблем як етичного, так і правового характеру, що в результаті може докорінно змінити сприйняття будь-яких суспільних відносин, зокрема через призму цінності та ролі людини в таких відносинах.

Таким чином, необхідним вбачається розроблення, погодження та подальше нормативне закріплення нового змішаного підходу до визначення правового режиму штучного інтелекту в правовій площині, при якому враховуватиметься його автономність та необхідність достатнього контролю з боку людини.

Як влучно визначила Семенова Н.О., для адекватного регулювання штучного інтелекту необхідно впровадження нових нормативних концепцій, які враховуватимуть специфіку технологій автономного навчання та прийняття рішень [5, с. 60].

З огляду на викладене, правовідносини, пов'язані зі штучним інтелектом, варто розглядати як окремий вид правовідносин, що потребують особливого правового регулювання, отже є самостійним предметом регулювання відповідної галузі права.

Ще одним основним елементом визначення галузі права є наявність відповідного методу правового регулювання, тобто сукупності правових методів та способів, якими і регулюватимуться відповідні відносини.

Наразі, враховуючи відсутність належної правової бази з питань регулювання відносин зі штучним інтелектом, конкретно визначити якими методами послугуватиметься вказана галузь, у разі її визнання, неможливо. Разом з тим, виходячи з особливостей використання штучного інтелекту, варто припустити, що вказаний метод скоріше характеризуватиметься ознакою диспозитивності, ніж імперативності.

Враховуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що наразі для визнання та закріплення окремої галузі права - права галузі штучного інтелекту не вистачає двох з трьох основних компонентів.

Разом з тим, варто зауважити, що найважливішим фактором виокремлення окремої галузі права слід вважати саме наявність особливих правовідносин, що повноцінно не можуть бути покриті регулюванням жодної іншої галузі права, тобто наявність предмета правового регулювання. Таким чином, враховуючи швидкі темпи поширення сфери застосування штучного інтелекту, шанси виокремлення регулювання таких відносин у окрему галузь права, наприклад право галузі штучного інтелекту, слід розцінювати як високі.

При цьому, за умови виокремлення права галузі штучного інтелекту в окрему галузь права виникнуть подальші дискусії щодо місця такої галузі права в системі права України, зокрема її співвідношення з правом інформаційних технологій, в межах якого наразі найбільш доцільно розглядати правовідносини, пов'язані зі штучним інтелектом. На думку автора, вектор розвитку та впровадження штучного інтелекту свідчить про явні відмінності між природою інших інформаційних технологій та штучного інтелекту, у зв'язку з чим вихід врегулювання галузі штучного інтелекту з-під контролю права інформаційних технологій слід вважати питанням часу.

З огляду на зацікавленість у максимальному використанні штучного інтелекту, що притаманна наразі всьому цивілізованому світу, намагання прилаштувати штучний інтелект до існуючої системи права характерні для багатьох держав. При цьому, не враховуючи згаданий вище закон Європейського Союзу про штучний інтелект, що наразі слід вважати найвищим щаблем у врегулюванні пов'язаних зі штучним інтелектом правовідносин, серед держав чи наддержавних структур політика виокремлення регулювання правовими нормами штучного інтелекту в повністю окрему сферу права не є популярною.

Для прикладу, Сполучені Штати Америки поки що не мають єдиного загальнонаціонального закону про штучний інтелект, оскільки останні надають перевагу гнучкому «рамковому» регулюванню, щоб не загальмувати інновації. Відсутність всеосяжного закону частково компенсується існуючими секторальними законами (наприклад, щодо недопущення дискримінації в кредитуванні або наймі, захисту персональних даних у певних сферах тощо), які застосовуються і до штучного інтелекту. Крім того, на федеральному рівні видаються політичні документи та керівні вказівки для промисловості, що встановлюють принципи відповідального розвитку штучного інтелекту [4].

Так само і Японія застосовує для сфери штучного інтелекту гнучкий підхід до регулювання (agile governance), для якого характерне широке використання актів «м'якого права», що дозволяє замість жорстких нормативних рамок створювати рекомендаційні правила [6, с. 234].

Висновки. Феномен штучного інтелекту знаходить своє відображення в правовій сфері, ставлячи питання щодо доцільності виокремлення регулювання пов'язаних зі штучним інтелектом відносин в окрему галузь права. З огляду на поширеність таких відносин у різних сферах суспільного життя, виокремлення права галузі штучного інтелекту як в національному, так і в міжнародному правовому полі слід вважати питанням часу, оскільки особлива правова природа штучного інтелекту робить несхожою модель відносин зі штучним інтелектом на жодну існуючу правову концепцію, врегульовану вже відокремленими та загальновизнаними галузями права.

Однак, наразі говорити про самостійне сформоване право галузі штучного інтелекту ще зарано, при цьому зроблені в даному напрямку кроки, зокрема з боку Європейського Союзу, свідчать про бажання та необхідність невідторотної зміни сприйняття укоріненної системи права та сутності правовідносин, в яких присутній елемент участі феномену штучного інтелекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні : розпорядження від 02 грудня 2020 року № 1556-р / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>.
2. Миколенко О.І. Галузь права в правовій дійсності України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2012. Вип 20. Ч. II. Т. 1. С. 52–54.
3. Біла книга з регулювання ШІ в Україні: бачення Мінцифри. Версія для консультацій. URL: <https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A8%D0%86.pdf>.
4. Олійник О.В. Правове регулювання штучного інтелекту в Україні: виклики та перспективи. *Соціальний розвиток: економіко-правові проблеми*. 2025. № 6. URL: <https://www.euscscientists.com/index.php/sdel/article/view/268/257>.
5. Семенова Н.О. Розвиток правових підходів до регулювання ШІ в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 6(1). С. 56–69.
6. Гачкевич А. Сфера штучного інтелекту в «м'якому праві» Японії (частина 1 – огляд джерел та тенденції). *Європейські перспективи*. 2024. № 2. С. 232–243. URL: <https://surl.li/znthxb>.